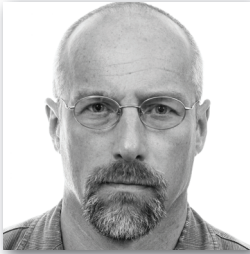

Vladislavs Malahovskis

LATGALISKĀS IDENTITĀTES IZPAUSMES TRIMDĀ

Rakstā ir atspoguļoti atsevišķi latgaliskās identitātes izpausmes un izpratnes aspekti trimdā pēc Otrā pasaules kara, to ģenēze un galvenie problēmjautājumi. Neskatoties uz kopīgu piederības apziņu, latviešu trimda tomēr nav bijusi vienota. Tās pārstāvji ir bijuši dažādu sabiedrisko un zinātnisko organizāciju biedri. To lielā mērā noteica vēsturiskais mantojums un stereotipi. Arī latgaliešu trimda nav vienota uzskatos par latgaliešu valodas lietošanu kā latgaliskās identitātes galveno rādītāju. Tā kā latgaliešu skaits trimdā pēc Otrā pasaules kara ir bijis tikai ap 7000, daļai latgaliešu un jaunajai trimdas paaudzei latgaliešu valoda šķita neperspektīva, proti, bez instrumentālās jeb valodas lietošanas motivācijas. Nozīmīgākās organizācijas trimdā – konsekventas latgaliskās identitātes sargātājas – bija Vladislava Lōča vadītā izdevniecība un Latgales Pētniecības institūts.

MANIFESTATION OF LATGALIAN IDENTITY IN EXILE

The article deals with some aspects of Latgalian identity and perception in exile, their origin and main key issues.

At the end of the Second World War about 120,000 - 140,000 residents of Latvia found their asylum in the West. About 7,000 of them were Latgalians. Despite their common sense of belonging to lost Latvia, common aspirations for freedom and independence of a Latvian state, Latvian intelligentsia was not united in exile. It was composed of different social and scientific organizations, etc. The lack of unity is based on heritage and stereotypes. Historically Latgale had different socio-economic conditions, different socio-political development of events and belated national consciousness development.

That is why Latgalians in exile were not united. Their beliefs were very different in number of issues:

1. Regarding written language and the language of worship (Latvian or Latgalian). Catholic Church representatives in exile considered the language of worship services should be Latvian, because Catholics were among Latvians. But another part of the representatives of Latgalians insisted on the Latgalian language;

2. Regarding historical concept (authoritarian regime of Karlis Ulmanis and Latgale). One part criticized Karlis Ulmanis about restriction of the Latgalian language and literature in the second part of 30s of the 20th century, while the others supported his economic and other activities in favour of Latgale.

The most active and important organization that defended everything Latgalian was Vladislavs Lōcis Publishing House and Latgale Research Institute (LRI).

Vladislavs Lōcis Publishing House moved from Daugavpils to the West and started its activities in Germany. In this connection some problems arose with Latgalian authors who tried to keep both languages – Latgalian and Latvian. Despite of various ideological and material obstacles, V. Lōcis Publishing House has made a substantial contribution. The Publishing House issued in total about 150 Latgalian authors' books, as well as almanac "Tāvu Zemes Kalendars" (Father's Land Calendar), the newspaper "Latgolas Bolss" (Voice of Latgale), "Latgola" (Latgale), the magazine "Dzeive" (Life), a literary collection of articles "Olūts",

a scientific collection of articles "Acta Latgalica".

Research institute was established to coordinate research work in exile by the Latgale intelligentsia. Emphasising the authentic Latgalian research orientations, it is also known as Latgalian Research Institute. LRI foundation was a form of protest against disregard of the Latgalian descendants, history, culture, literary research:

- 1) In Western European research communities;
- 2) Works of Latvian group of authors in exile;
- 3) The absence of objective study of history of Latvia in Soviet Latvia.

Though LRI staff were cut off from their homeland, without modern means of communication, nevertheless they were able to organize the Latgalian researchers in different countries and continents, could lead to permanent research in history, culture and literature of Latgale.

The main issue as well as the problem was why during the second generation in exile has the continuity of selflessness ambitions vanished. During the first generation of exile the Latgalian identity has been largely reduced to the usage of Latgalian language. Unlike Latvians from other regions who saw spacious prospects for their activities, the new generation of Latgalians in exile did not see wide enough perspective for the Latgalian language and written form of expression of the language.

However, the succession in greater or less extent was saved after the resumption of independence of Latvia – in Latgale: in 1991 the Institute activities were declared and supported by the official members of exile in Daugavpils. Currently, the LRI is the branch of Daugavpils University; Latgale research nowadays is not limited to LRI. Since 90s Rēzekne University College (Rēzeknes Augstskola) has grown into an important research centre, where the Institute of Regional Studies has started its activities. Latgale Cultural centre Publishing House continues traditions started by V. Lōcis.

Ievads

Trīmdas latviešu dzīves dažādi aspekti ir vēl salīdzinoši maz pētīta joma. Pēdējos gados nozīmīgākais veikums ir Latvijas Zinātņu akadēmijas pētnieku sagatavotā ceļojošajā izstādē par trīmdas lomu Latvijas Republikas neatkarības atgūšanā, kā arī LU Filozofijas un socioloģijas institūta un mutvārdu vēstures pētnieku asociācijas „Dzīvesstāsts” pētījums par latviskās identitātes saglabāšanas problemātiku trīmdā, konkrēti – Zviedrijā (Bela 2010).

Minētie pētījumi neskar problēmjautājumu loku par trīmdas latviešu (latviešu un latgaliešu) savstarpējām attiecībām, līdz ar to, neaplūkojot jautājumus par latgaliskās identitātes problemātiku trīmdā.

Darbojoties ESF projektā „Teritoriālās identitātes lingvokulturoloģiskie un sociālekonomiskie aspekti Latgales reģiona attīstībā” enciklopēdiskā izdevuma „Latgales lingvoteritoriālā vārdnīca” tapšanā, tika apzinātas un apgūtas materiālu kopas vārdnīcas šķirkļu *Vladislava Lōča izdevnīceiba, Latgales Pētniecības institūts un Latgalīšu rakstnīceibys muzejs* (Malahovskis 2012: 797, 354, 368) rakstīšanai. Minēto šķirkļu saturs saistīts ar trīmdas latgaliešu aktivitātēm latgaliskās identitātes izpratnes un saglabāšanas mēģinājumos trīmdā. Raksta mērķis ir atklāt latgaliskās identitātes izpausmes trīmdā, to ģenēzi un galvenos problēmjautājumus.

Identitātes (lat. *identitas (identitatis)* `vienādība`) jēdziens ir ļoti komplicēts. Runāt par atsevišķu latgalisko identitāti ir ne tikai sarežģīti, bet, izejot no latviešu nacionālās identitātes apzināšanās un izpratnes (kas arī nebūt nav vienkāršāk) viedokļa, arī – neviennozīmīgi. Nacionālo procesu pētnieks Jāzeps Brolišs akcentē, ka pasaulē nav indivīdu, kas būtu identi cits citam, nemaz nerunājot par etnogrāfiskām grupām (šajā gadījumā latgaliešiem – V.M.), etnosiem un nācijām. Ja konkrētas identitātes nesējs ir vienīgais oriģināls, tad ar ko lai to

salīdzina (Brolišs 1999: 33)? Turklāt jebkurš identitātes nesējs atrodas attīstības un izmaiņu procesos (Brolišs 1999: 35). Moderno kopienu pētnieks Manuels Kastells raksta: *visas identitātes ir konstruētas, ir tikai jautājums – kādā veidā, no kā un kam tās tiek konstruētas* (Bela 2010: 19).

Trimdas apstākļos demokrātiskā vidē neizpalika arī latgaliešu inteliģences mēģinājumi latgaliskās identitātes *konstruēšanā*.

Latviešu un latgaliešu inteliģence trimdā: kopīgais un atšķirīgais. Vēsturiskais mantojums

Beidzoties Otrajam pasaules karam, apmēram 120 000–140 000 Latvijas iedzīvotāju bija atraduši patvērumu Rietumvalstīs (Feldmanis 2008: 471). Īpaši sāpīgs Latvijai bija inteliģences zudums. Sākotnēji bēgļu skaits gan bija lielāks (līdz pat 200 000), bet daļa bēgļu gāja bojā karadarbības rezultātā, daļa nonāca PSRS kontrolētajā teritorijā un tika atgriezti atpakaļ.

20. gs. 40. gadu beigās beidzās tā saucamais bēgļu posms un sākās trimdas posms. Bēgļiem bija jāizšķiras par patvērumu – vai palikt sākotnējās mītnes zemēs (pamatā Vācijā un neitrālajā Zviedrijā) vai doties uz ASV, Kanādu, Austrāliju, Lielbritāniju un citām valstīm.

Arī vairāki tūkstoši latgaliešu atstāja dzimteni. Saskaņā ar Latvju enciklopēdijas datiem, apmēram 10 000 latviešu bēgļu bija katoļi (Švābe 1952–1953: 1003). Hipotētiski var pieņemt, ka vairums no katoļiem bija latgalieši. Pēc trimdas sabiedriskā darbinieka Bonifācija Briškas ziņām, trimdā bija ap 7000 latgaliešu (Briška 1957: 139).

Sākumā kopīgajā nelaimē vienoto latviešu trimdu saliedēja piederības apziņa: 1) *piederība zaudētai zemei* (Bela 2010: 30), t. i., Latvijas valstij; 2) *piederība latviešu tautai* (tiesa – ar dažādu izpratni par latgaliešu vēsturisko un tagadnes vietu un lomu tajā). Visus trimdas latviešus neapšaubāmi vienoja arī cerība un ticība brīvai un neatkarīgai Latvijas valstij.

Neskatoties uz kopīgu piederības apziņu vai kopīgām cerībām, latviešu trimda tomēr nav bijusi vienota. Tās pārstāvji ir bijuši dažādu sabiedrisko un zinātnisko organizāciju biedri (piemēram, latgaliešu autori pamatā publicējās Vladislava Lōča izdevniecībā Minhenē (Vācija) u. c., bet latviešu autori izdevniecībā „Daugava” (Zviedrija) u. c.). Tas tikai apliecina, ka atšķirību ir bijis daudz vairāk, ko var pamatot ar vēsturisko mantojumu:

1. Latgaliešu vilšanās *tautas brāļos* Latvijas brīvvalsts laikā. 1917. gada 26.–27. aprīlī Latgales kongresā tika pausta latgaliešu vairākuma griba apvienoties ar saviem latviešu tautas brāļiem Vidzemē, Kurzemē un Zemgalē, kas arī notika, nodibinoties Latvijas valstij. Latgalieši iestājās par Latvijas novadu apvienošanu, bet, saglabājot Latgales specifiku (autonomijas tiesības, latgaliešu valodu skolās, baznīcās un visās Latgales iestādēs u.c.). Latgalieši vēl bija nacionālā romantisma stadijā un raudzījās uz *tautas brāļiem* ar lielām un naivām cerībām, kamēr *tautas brāļi* jau bija daudz pragmatiskāk noskaņoti. Viņus maz interesēja Latgales īpatnību kultivēšana, bet – *ko Latgale var dot: darbaspēku, linus, tirgu...* (Počs 1997: 14). Vilšanos latgaliešu pārstāvji piedzīvoja jau Satversmes sapulcē (1920–1922), kad no *latvisko* un minoritāšu partiju puses tika noraidīts Latgales pašvaldības jautājums, kā arī jautājums par latgaliešu valodas īpašo statusu Latgalē (Bukšs 1954: 176, 193). Dialogs neraisījās arī Latgales saimniecisko problēmu (pamatā – agrārās reformas realizācija) risināšanā. Zīmīga šajā ziņā ir ietekmīgākā latgaliešu pārstāvja Franča Trasuna izteiktā replika: *Latgali ir poši ar sovom dūmom* (Bukšs 1954: 122).

Kārļa Ulmaņa autoritārā režīma laikā (1934–1940) īpaši izpaudās latgaliešu asimilācijas tendences, kad tika mēģināts izveidot latvisku Latviju, izskaužot latgaliešu valodu un literatūru no izglītības jomas, bet latgaliešu valodu – arī no citām lietojuma sfērām.

2. Latgaliešu inteliģence trimdā pēc valodnieka Pētera Stroda 20. gs. 30. gados izteiktā

ieteikuma turpināja sevi dēvēt par *latgalim* (nemīkstinot burtu „l”). Latgaļi (*lethi (latvji), lethigalli*) ir viena no senlatviešu tautībām (t. sk. arī ciltīm), kas senāk apdzīvoja tagadējās Latgales teritoriju, lielāko daļu mūsdienu Vidzemes teritorijas, kā arī atsevišķus apgabalus tagadējās Krievijas un Baltkrievijas teritorijā. Kopš Livonijas laikiem etnonīmu *latvji* sāka mantot arī citas senlatviešu tautības (kurši, zemgaļi, sēļi). 19. gadsimtā *latvji* transformējās par *latviešiem* (Brolišs 1999: 20). Savukārt latgalieši ir Latgales latvieši, latviešu tautas daļa (etnogrāfiska grupa), kura saglabājusi noteiktas atšķirības (Brolišs 1999: 12). Apzīmējums *latgalieši* plašākā aprītē (kā savdabīgs identitātes apzīmējums iepretim Kurzemes, Zemgales un Vidzemes iedzīvotājiem – *baltiešiem*) ir ienācis 20. gs. sākumā. Tajā pašā laikā latgaliešu garīgās inteligences darbinieki aicināja latgaliešus apzināties sevi kā latviešu tautas daļu: *Mes asam Latgališi un jī Baltiši, bet obejas puses kūpā – latwiši* (Kai mes paši sewi saucam? 1915).

Trimdas latgaliešu autors Bonifācijs Briška pauž uzskatu, ka latgalieši (*latgali*) ir patstāvīgs etnoss (Briška 1957: 148, 149). Šāda uzstādījuma saknes meklējamas 1917. gadā, kad pret Latgales kongresa lēmumu par Latgales pievienošanu pārējai Latvijai iestājās pazīstamais latgaliešu sabiedriskais darbinieks, politiķis Francis Kemps un viņa domubiedri (Kemps 1917).

Trimdā lietojot etnonīmu *latgali*, tika akcentēts, ka *latgali* ir tā Latvijas iedzīvotāju daļa, kas runā latgaliešu valodā un patiešām ir īstenie seno latgaļu tieši pēcnācēji. Te gan jāpiebilst, ka arī Vidzemes latvieši ir seno latgaļu pēcteči. Baltijas Krusta karu noslēgumā 13. gs. beigās pēc zemgaļu cilšu masveidīgas izceļošanas uz Lietuvu latgaļi ienāca arī Zemgales un Kurzemes teritorijā. Tādējādi gadsimtu gaitā notika senlatviešu cilšu saplūšana vienā etnosā, kas, neskatoties uz dažādu svešu politiski administratīvo varu klātbūtni, 20. gs. spēja sasniegt nācījas pakāpi.

Daļa latgaliešu, apzinoties sevi kā relatīvi mazu kopienu plašajā trimdas pasaulē, centās savu identitāti pārspīlēt, kā to kritiski norāda kultūrvēsturnieks Pēteris Zeile: *nereti tiecoties tīri samāksloti celt pāri sev vistuvākajam – patiesībā savam īstajam – latviešu – etnosam* (Zeile 2006: 604).

3. Trimdā tika *pārnesti* arī valdošie stereotipi, kuri balstījās uz to, ka latgaliešiem, vēsturiski izveidojušos nelabvēlīgu faktoru rezultātā, nacionālā pašapziņa veidojusies vēlāk nekā pārnovadu latviešiem. Satversmes sapulcē sociāldemokrātu maziņu pārstāvis Margers Skujenieks ir teicis: *Mums ir plaši apgabali [Latgalē – V. M.], kur iedzīvotāji neapzinās savu tautību, un uz jautājumu pie kādas tautības pieder – saka, ka ir katoļi. Ja paskaidro, ka „katoļi” nav tautība, bet ticība, tad viņi saka, ka ir poļi* (LSSS, 5. ses., 2848., 2849. sl.). Arī latgaliskuma ideju dedzīgais aizstāvis Francis Kemps uzsver: *Latgaliešu zemniecības slāņos pastāv un turas tik stipra reliģiskā (katoliskā) apziņa, dominējošā pār nacionālo. (...) Šo reliģisko apziņu varētu nosaukt par latgaliešu zemapziņas nacionālismu* (Kemps 1991: 112).

Iepriekšminētie, kā arī citi faktori Latvijas sabiedrībā vēl pat 20. gs. 30. gados radīja virkni stereotipu par latgaliešiem un latviešiem. J. Brolišs raksta, ka latvieši sevi iedalīja *īstajos un neīstajos, čangaļos un čiuļos, baltiešos un mistrotajos, jauktajos, polišos* u. tml. (Brolišs 2000: 39). Tā kā no Latgales uz citu Latvijas novadu saimniecībām šajā laikā nāca ievērojams skaits laukstrādnieku, tad parādījās arī iedalījums *kalpi* un *saimnieki*.

Pēc Otrā pasaules kara trimdā tādā vai citādā formā šī vēsturiskā mantojuma atbalsis saglabājās.

Kāpēc trimdas latgalieši nebija vienoti?

Ja latviešu trimda kopumā nebija vienota lielā mērā *vēsturiskā mantojuma* dēļ, tad kāpēc sašķēlās latgaliešu trimdinieki? Tam bija vairāki gan objektīvi, gan subjektīvi cēloņi un iemesli. Demokrātijas apstākļos trimdā latgaliešu inteligence varēja brīvi paust savus

uzskatus, kuri bija ļoti atšķirīgi vairākos jautājumos:

1) par rakstības valodu un dievkalpojumu valodu (latviešu vai latgaliešu). Trimdas katoļu baznīcas vadības pārstāvji uzskatīja, ka dievkalpojumi jānotur latviešu valodā, jo arī latviešu vidū bija katoļi, bet daļa latgaliešu uzskatīja – dievkalpojumiem jābūt tikai latgaliski (sk. arī apakšnodaļu *V. Lōča izdevnīceiba*). Komentārus neprasa B. Briška rakstītais: *Jo bazneicā nateik lītōta latgaļu volūda publiski, tod es aizbōžu sovas ausis ar vates piceņom (voi grybas spāka pīlītōšonu), lai nadzērdātu svešvolūdās* (Briška 1984: 112);

2) par vēstures koncepciju. Tie pamatā bija dažādi skatījumi uz K. Ulmaņa autoritārā režīma politiku attiecībā uz Latgali. Kultūrvēsturnieks P. Zeile arī šajā jautājumā ir ļoti kritisks: *Vieni (...) saredzēja un objektīvi parādīja K. Ulmaņa lielo veikumu neatkarīgās vienotās Latvijas un reizē arī – Latgales labā. Bet citi (...) zaudējuši vēsturiskās patiesības izjūtu un pat daļu no savas atmiņas, viņu zākāja vienā laidā* (Zeile 2006: 604). Neapšaubāmi tāda atsevišķu latgaliešu retorika kā, piemēram: *latgali (...) ir sastopuši sovas tautas brōļu pretesteibu, kas turpynoj Ulmaņa un boļševiku diktaturas šovinistiskū politiku* [izcēlums – V. M.] *un kuru ir sōcis atbaļsteit ari vīns nu Latgolas veiskupim* (Lōcis 1963: 11) (domāts bīskaps Jāzeps Rancāns, kurš bija Latvijas Valsts prezidenta vietas izpildītājs trimdā – V.M.), tikai paplašināja plaisu gan latviešu un latgaliešu, gan pašu latgaliešu starpā;

3) par Latgales atmodas darbinieka, politiķa, katoļu garīdznieka F. Trasuna ekskomunikācijas atcelšanu. Nonākot konfliktā ar katoļu baznīcas vadību, F. Trasuns tika suspensēts (1924), bet pēc gada – ekskomunicēts. Pret ekskomunikācijas atcelšanu iestājās trimdas katoļu baznīcas vadība, izpelnoties par to kritiku no *laicīgās* latgaliešu inteliģences. Viens no ievērojamākajiem latgaliešu trimdas pārstāvjiem Miķelis Bukšs kritiku vērsa arī uz Latvijas katoļu baznīcas politiskajām aktivitātēm Latvijas Republikas pastāvēšanas parlamentārās demokrātijas laikā (Bukšs 1976: 433, 434). Līdzīgu nostāju pauda arī B. Briška (Briška 1984: 111). Tādējādi saasinājās attiecības starp daļu no latgaliešu katoliskās inteliģences pārstāvjiem un trimdas katoļu baznīcu.

Neapšaubāmi pretrunas saasināja arī tas, ka nacionāli radikālāk noskaņotā latgaliešu daļa attiecībā uz latviešu vienotības un latgaliskās identitātes izpratni savus uzskatus centās paust tikai un vienīgi latgaliešu vārdā.

Divas organizācijas – latgaliskās identitātes sargātājas trimdā

Trimdā kā nozīmīgākās latgaliešu organizācijas, kuras visaktīvāk iestājās par visu *latgalisko*, bija V. Lōča vadītā izdevniecība un Latgales Pētniecības institūts.

V. Lōča izdevnīceiba (P/s Latgaļu izdevnīceiba)

Beidzoties Otrajam pasaules karam, uz Rietumiem tika pārvesta arī V. Lōča izdevniecība, kura savu darbību izvērša Vācijā. Latvijā izdevniecība darbojās Daugavpilī (1939–1944), trimdā – Neuetingā (1945–1954) un Minhenē (1954–1984).

V. Lōcis uzskata, ka par latgaliešu rakstnieku (vai pētnieku) var saukties tas, kas raksta tikai latgaliski. Šajā ziņā viņam rodas nesaskaņas ar latgaliešu autoriem, kuri cenšas kopt gan latgaliešu, gan latviešu literāro valodu (piemēram, ar Jāni Klīdzēju vai Konstantīnu Strodu-Plencinīku). Tie, kas atbalsta V. Lōča izdevniecību, tie atbalsta tikai izdevumus latgaliešu valodā, tāpēc J. Klīdzēja, Konstantīna Raudives, Roberta Mūka, K. Stroda-Plencinīka, Tadeuša Puisāna un citu autoru darbi iznāk citās izdevniecībās un gūst lielāku lasītāju atbalstu nekā tie, kas publicējuši tikai latgaliešu valodā. Autora attīstībai un pašizaugsmei lasītājs ir svarīgs kritērijs, bet latgaliešu skaits trimdā, salīdzinot ar pārnovadu latviešiem, ir vismaz 10 reizes mazāks.

Ar izdevniecības izteikti latgalisko ievirzi, kā arī ar latgaliešu izdoto laikrakstu „Latgola” (1955. gadā laikrakstam tika atgriezts vecais nosaukums „Latgolas Bolss”), kurā

nesaudzīgi tiek kritizēts K. Ulmaņa autoritatīvais režīms, nebija mierā arī latviešu (*baltīšu*) trimdas vadība. Latviešu Nacionālās padomes (LNP) prezidijs (augstākais latviešu trimdas pārstāvniecības izpildorgāns Vācijā) vienā no 1949. gada sēdēm oficiāli nosodīja avīzi „Latgola” par trimdinieku vienotības ārdīšanu (Briška 1957: 151).

Tāpēc *tautas brāļi* 1955. gadā nepatiesi ziņo Vācijas tiesībsargājošām iestādēm, ka laikrakstu „Latgola” it kā sponsorē komunisti un V. Lōcis esot *Kremļa aģents*, bet „Latgola” – *komunistu lapa* (Malahovskis 2011), jo citādi avīze ar dažiem simtiem abonētu finansiāli nemaz nespētu pastāvēt. Vācu kriminālpolicija uz to reaģē, bet nekā aizdomīga izdevniecība un laikraksta saturā neatrod (Briška 1957: 151).

Neskatoties uz dažādiem idejiskiem un materiāliem šķēršļiem, V. Lōča izdevniecības devums ir nenovērtējams. Trimdā, sākot ar brošūrām uz sliktas kvalitātes papīra, V. Lōča izdevniecība izdod daudzus fundamentālus darbus, piemēram: M. Bukša grāmatas: „Latgaļu literatūras vēsture” (1957), „Skices un dokumenti nu Latvijas tapšanas laikim” (1954), „Latgaļu atmūda” (1976), „Pret straumi” (1971); Antona Rupaiņa romānu „Tauta grib dzīvot” (1963); Dektera „Dorvas cīma ļaudis” (1970) u. c.

Izdevniecība kopumā izdeva apmēram 150 grāmatas, 51 gadagrāmatu „Tāvu zemes kalendars” (1939–1990, izņemot 1940. g.), avīzi „Latgolas Bolss” (ap 40 gadagājumu), avīzes „Latgola” divus gadagājumus, žurnāla „Dzeive” 38 gadagājumus, 7 rakstu krājumus „Olūts”, sešus zinātnisko rakstu krājumus „Acta Latgalica” (Salceviča 1992: 18).

Lielā mērā tas tika paveikts, pateicoties V. Lōča neizsīkstošajai enerģijai un fanātismam.

Par to liecina kaut vai dažas epizodes no visilgāk strādājošā (1939–1984) latgaliešu izdevēja dzīves, par kurām atmiņās dalās V. Lōča brāļadēls Pīters Lōcs: *Nu šudin dīnas vīdūklā nāprotis un īpatnis – svešā zemē nūsadarbuotīs ar kaut kaidu kontrabandu (pieckora Vuocējā M. Bukšs jam nu Zvīdreas syuteja kafēju, kū jis nālegali puordūd), lai īgyutū naudu īguldeitu latgalīšu gruomotu izdūšonā*. Kā stāsta P. Lōcs, viņa tēvocis, būdams izdevējs, staigāja novalkātā uzvalkā, bet bīskapa Bojeslava Sloskāna iedoto naudu jauna uzvalka iegādei ieguldīja kārtējās grāmatas izdošanā (Malahovskis 2011).

Latgolas (Latgaļu) Pētniecības institūts (LPI)

Arī pētniecības jomā *latgaļu darbeiba izīt uz sovas tautas un pagōtnes pēteišonu* (Lōcis 1963: 10). Pētniecības darba saskaņošanai latgaliešu inteliģence trimdā nodibina LPI. Akcentējot institūta autentiska latgaliskuma pētniecisko ievirzi, tas tiek dēvēts arī par Latgaļu Pētniecības institūtu.

LPI dibināšana ir kā protesta forma pret latgaliešu – seno latgaļu pēcteču – vēstures, kultūras, literatūras izpētes ignorēšanu dažādās zinātnieku aprindās un izdevumos: 1) Rietumeiropas pētnieku aprindās: *Rītumu zinōtnīki myusu apstōkļus vōji pazeist un bīži vīn nāgrīb pazeit* (Lōcis 1963: 226); 2) latviešu trimdas autoru darbos: *Atteiceibā uz Latvijas vēsturi, kaidu tū roksta trymdā, latgaļu pētnīku vīnbaļseigais sprīdums ir bejis, ka Latgolas vēsture tur ir tikai uz vīnas lopaspuses un ka tei nastōv nikaidā proporcijā ar pōrejūs apgobolu vēsturi* (Bukšs 1968: 95, 96); 3) Latgales vēstures pētījumos padomju Latvijā: *Myusu pīnōkums trymdā ir paveikt tū, kū myusu tautas brōli naspēj izdareit okupātā dzimtinē* (Lōcis 1963: 226). M. Bukšs LPI atklāšanas sanāksmē akcentē, ka institūta galvenais mērķis ir *atspākōt oplomus apgalvojumus, izlobōt napareizeibas, radeit jaunus lobōkus dorbis* (Lōcis 1963: 226).

Pirmā institūta atklātā sēde notiek 1960. gada 2. jūlijā Indianapolē (ASV), bet pēc mēneša to atklāj Mīnhenē. LPI tiek izvirzīti mērķi: 1) pētīt Latgales vēsturi, etnogrāfiju, valodu, literatūru, folkloru, kultūru un mākslu, baznīcas vēsturi, tautas sadzīvi; 2) izdot monogrāfijas un rakstu krājumus; 3) organizēt muzeju, arhīvu un bibliotēku; 4) rīkot

konferences, dažādus kursus un lekcijas (Lōcis 1963: 228, Zeile 2006: 598). LPI kā zinātnieku – pētnieku apvienībai ir arī savi korespondētājlocekļi, kuriem netiek pieprasīta akadēmiska izglītība, bet jābūt interesei par zinātni, latgaliskajām vērtībām un *pīnōkuma sajyutai padareit kaidu veļ napaveiktu, bet tautai vajadzeigu dorbu. Myusu apstōkļūs nūzeimeigs zynōtniskais dorbs ir tikai tys, kas ir dareits sovas tautas dryvā.* (Lōcis 1963: 227). Institūta vadība tiek uzticēta prezidentam Leonardam Latkovskism (ASV), viceprezidentam un publikāciju pārzinim M. Bukšam (Zviedrija), ģenerālsekretāram Jāzepam Lelim (ASV), saimniecisko lietu pārzinim un kasierim B. Briškam (ASV), otrajam sekretāram Albertam Spoģim (Vācija) (Lōcis 1963: 226).

LPI sadarbojas ar Latgaļu izdevniecību (Minhene) un Andriva Jūrdža fondu (Traunšteina (Vācija) un Indianapolis (ASV)). Neskatoties uz kopīgu piederības apziņu vai kopīgām cerībām, latviešu trimda tomēr nav vienota. Tās pārstāvji ir dažādu sabiedrisko un zinātnisko organizāciju biedri, LPI pētnieki publicējas rakstu krājumā „Acta Latgalica”. Pastāvīgie rakstu autori ir M. Bukšs, L. Latkovskis, Staņislavs Škutāns, B. Briška, Jānis Trūps. Tā kā pētnieku (kādas noteiktas nozares speciālistu) ir maz, tad minēto autoru sniegums tematiski ir daudzveidīgs, piemēram, otrajā „Acta Latgalica” sējumā ir 15 L. Latkovska raksti.

Minsterē (Vācija) tiek izveidota bibliotēka, arhīvs un muzejs, bet zinātniskās konferences notiek gan Rietumeiropā (Minhene), gan Ziemeļamerikā (Čikāga, Indianapole, Toronto). Var apbrīnot LPI darbinieku entuziasmu; viņi, atrauti no dzimtenes, ar ierobežotu avotu klāstu, bez mūsdienu modernajām tehnoloģijām un komunikācijas līdzekļiem, spēja organizēt un saliedēt dažādās valstīs un kontinentos dzīvojošus latgaliešu pētniekus, veica paliekošus pētījumus par Latgales vēsturi, kultūru, literatūru.

Nobeigums

Šaubas neizraisa latgaliešu trimdas *pirmās paaudzes* pašreizējās centieni latgaliskās identitātes saglabāšanā. Protams, raugoties no mūsdienu perspektīvas, var diskutēt par atsevišķu retoriku, par latgaliskās identitāte reducēšanu pamatā uz latgaliešu valodas lietošanu u. tml. Galvenais jautājums un reizē arī problēma bija – kāpēc jau otrās trimdinieku paaudzes laikā izzuda šo pašreizējās centieni kontinuitāte? P. Zeile pamatoti uzskata, ka atšķirībā no citu novadu izcelsmes latviešiem, kuri latviskumā saredzēja pietiekami plašas perspektīvas savai darbībai, latgaliešu trimdas jaunajai paaudzei latgaliešu valoda un raksti šķita šaura un neperspektīva joma (Zeile 2006: 605).

Tomēr pēctecība lielākā vai mazākā mērā tika saglabāta pēc Latvijas neatkarības atjaunošanas tēpat, Latgalē:

1) 1991. gadā ar trimdas LPI biedru oficiālu piekrišanu un atbalstu tiek nolemts par institūta darba turpināšanu Daugavpilī. Atšķirībā no trimdas dzimtenē izveidotajā institūtā darbojas ne vien latgalieši, bet arī dažādu tautību cilvēki, kuri pēta Latgales jautājumus; institūtam nav tikai humanitārā ievirze, bet kompleks Latgales izpētes lauks. LPI Daugavpilī turpina zinātnisko rakstu izdošanas un zinātnisko konferenču rīkošanas tradīciju; pašlaik LPI ir Daugavpils Universitātes struktūrvienība;

2) Latgales izpēte mūsdienās neaprobežojas tikai ar LPI, kopš 20. gs. 90. gadiem par nozīmīgu pētniecības centru kļūst arī Rēzeknes Augstskola (RA), un pēdējās desmitgades laikā Latgales kultūra, valoda un vēsture īpaši tiek aplūkota RA Reģionālistikas zinātniskā institūta pētnieku darbos;

3) V. Lōča izdevniecības aizsāktās tradīcijas zināmā mērā turpina Latgales Kultūras centra izdevniecība (LKCI) Rēzeknē. Ar 1990. gadu tā sāk izdot (faktiski pārņēms tās izdošanu) trimdas latgaliešu gadagrāmatu „Tāvu zemes kalendars”. Turpinot trimdas tradīcijas, gadagrāmatā visi raksti un dzeja ir tikai latgaliešu valodā. Ja kāds arī tiek iesniegts

latviešu valodā, tas tiek pārtulkots latgaliski. LKCI turpina arī V. Lōča izdevniecībā aizsāktu literārā almanaha „Olūts” izdošanu;

4) trimdas devums latgaliešu valodas un literatūras saglabāšanā un attīstībā ir apkopots *V. Lōča latgalīšu rakstniecības muzejā* Rēzeknē.

LITERATŪRA

- Bela, Baiba (zin. red. 2010). *Mēs nebraucām uz Zviedriju, lai kļūtu par zviedriem*. Rīga: Zinātne.
- Briška, Bonifācijs (1957). *Latgali politiskajās patmaļās*. Mīnhene: p/s Latgaļu izdevniecība.
- Briška, Bonifācijs (1984). *Latgola – muna Tāvzeme*. Mīnhene: p/s Latgaļu izdevniecība.
- Brolišs, Jāzeps (2000). *Nacionālie procesi (būtība, veidi, pretrunas, izpausmes)*. Rēzekne: Rēzeknes Augstskola.
- Brolišs, Jāzeps (1999). *Nacionālie procesi. Nacionālā politika (Īsa terminu vārdnīca)*. Rēzekne: Rēzeknes Augstskola.
- Bukšs, Mikelis (1968). Latgolas pēiteišonas pīnōkumi un tēspējas. Batņa, Aleksandrs, Bukšs, Mikelis, Latkovskis, Leonards (red. 1968). *Acta Latgalica, II*. Mīnhene: p/s Latgaļu izdevniecība.
- Bukšs, Mikelis (1954). *Skices un dokumenti nu Latvijas topšonas laikim*. Mīnhene: VI. Lōča izdevniecība.
- Feldmanis, Inesis (zin. red. 2008). *Latvija Otrajā pasaules karā (1939–1945)*. Rīga: Jumava.
- Kai mes pašī sewī saucam? [b.a.] (1915). *Drywa*. Nr. 41, 21. oktobrī.
- Kemps, Francis (1917). Kai mes dzeivosim. *Liaužu Bolss*. Nr. 5, 17. jūnijā.
- Kemps, Francis (1991). *Latgales likteņi*. Rīga: Avots.
- Lōcis, Vladislavs (galv. red. 1963). *Latgaļu darbeibas dokumentacija*. Mīnhene: p/s Latgaļu izdevniecība.
- LSSS – Latvijas Satversmes sapulces stenogrammas, 5. ses., 2848., 2849. sl.
- Malahovskis, Vladislavs (2011). *Intervija ar Pēteri Loci*. Rēzekne, 4. septembrī.
- Malahovskis, Vladislavs (2012). Latgales Pētniecības institūts. Šuplinska, Ilga (zin. red. 2012). *Latgales lingvoteritoriālā vārdnīca. I*. Rēzekne: Rēzeknes Augstskola.
- Malahovskis, Vladislavs (2012). Latgalīšu rakstniecības muzejs. Šuplinska, Ilga (zin. red. 2012). *Latgales lingvoteritoriālā vārdnīca. I*. Rēzekne: Rēzeknes Augstskola.
- Malahovskis, Vladislavs (2012). Vladislava Lōča izdevniecība. Šuplinska, Ilga (zin. red. 2012). *Latgales lingvoteritoriālā vārdnīca. I*. Rēzekne: Rēzeknes Augstskola.
- Počas, Kārlis (1997). 1917. gada Rēzeknes apvienošanas kongress un tā nozīme Latgales vēsturē. Unda, Valentīna (red. 1997). *Rēzeknes kongress (1917–1997). Zinātniskās konferences materiāli*. Rēzekne: Latgales Kultūras Centra izdevniecība.
- Salceviča, Ilona (1992). Legenda pi tautas vēstures. Lōcis-Vaidāns, VI. *Tautas gors*. Rēzekne: LKCI. 5.–27.
- Švābe, Arveds (red. 1952–1953). *Latvju enciklopēdija, II*. Stokholma: Apg. Trīs Zvaigznes.
- Zeile, Pēteris (2006). *Latgales kultūras vēsture*. Rēzekne: LKCI.